ISSN 2559-3390 RTS III-IV, 2019-2020

Segmentul fonetic inițial ‘pi̯e-’ în *pi̯eptene* și denumiri pentru *pi̯eptene*, pe baza *ALRR. Sinteză, vol. I*

Ionuț Geană
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române
Universitatea din București
Arizona State University / Institutul Limbii Române
ionut.geana@litere.unibuc.ro

Pentru a cita acest articol: Geană, I., 2019-2020, „Segmentul fonetic inițial ‘pi̯e-’ în *pi̯eptene* și denumiri pentru *pi̯eptene*, pe baza *ALRR. Sinteză, vol. I*”. *Romanian Studies Today*. III-IV, p. 31-41.

Segmentul fonetic inițial ‘pi̯e-’ în *pi̯eptene* și denumiri pentru *pi̯eptene*, pe baza *ALRR. Sinteză, vol. I*
(Abstract)

This paper takes a look at the palatalization of initial *pi̯e-* in *pieptene* ‘comb’ (noun) based on the answers synthetized in *ALRR. Sinteză, vol. I*. Twenty-three individual map headers are included in the phonetic map, based on respondents’ first answer given in the regional atlases, added by different variants given as second and/or third answers. While the collocation “palatalization of the labials” may not be the most accurate in describing the discussed phenomena (see cited works), it has been used by virtue of Romanian linguistic tradition.
As far as names for the notion of *pieptene* ‘comb’ are concerned, the entire Daco-Romanian territory (today’s Romania and the Republic of Moldova, where regional atlases have been published) favours the inherited term *pieptene*, from the Latin accusative *pectinem* (Lat. *pecten, pectinis*) over words with different etymologies. Of course, the word *pieptene* (which is the literary form) shows a great deal of variation both phonologically, and morphologically (change of declension).

Keywords: Romanian dialectology, etymology, phonetics, palatalization, lexical variation.

BDD-A31627 © 2019-2020 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

1. Introducere

Materialul lingvistic dialectal se poate valorifica în mai multe feluri: glosare (inventar de cuvinte și forme), monografii (descrierea sistemului sau a gramaticii) și atlase dialectale regionale și naționale – lucrările cele mai ample, cu hărți lingvistice[1]. Primul atlas lingvistic al limbii române, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, a fost conceput și publicat în 1909 la Leipzig de dialectologul german Gustav Weigand. Sub egida Muzeului limbii române din Cluj-Napoca (la a cărui conducere se afla Sextil Pușcariu), Sever Pop și Emil Petrovici vor alcătui primele atlase lingvistice românești ALR I și ALR II, publicate între 1938 și 1942. După 1956, materialul se publică sub titlul *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*. Începând cu anii 1960, dată fiind rețeaua rară de localități anchetate pentru ALR, se încep anchetele pentru întocmirea de atlase lingvistice regionale pentru opt regiuni, proiect numit NALR – *Noul atlas lingvistic român, pe regiuni*: Oltenia, Muntenia și Dobrogea, Moldova și Bucovina, Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și dialectele sud-dunărene. După 2000, se începe proiectul sintetizării datelor din atlasele regionale, sub sigla ALRR. *Sinteză – Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, unde sunt incluse, pe lângă atlasele regionale, și datele din *Atlasul lingvistic moldovenesc* (pentru teritoriul de azi al Republicii Moldova, nevizat de anchetele incluse în ALR/NALR).

Hărțile lingvistice incluse în atlase sunt de mai multe feluri (*Manual* 1977: 84-90). După conținut, hărțile sunt fonetice, fonologice, morfologice și lexicale. Mai există și alte criterii de clasificare a hărților (după natură, după modul de prezentare, în funcție de repartiția teritorială, după teritoriul lingvistic), asupra cărora nu ne vom opri aici. Pentru lucrarea de față, am folosit *ALRR. Sinteză, vol. I*, unde ne-am oprit asupra a două hărți: una fonetică (segmentul fonetic inițial), una lexicală (termeni lexicali pentru noțiunea de pi̯eptene).

2. Segmentul fonetic inițial *pi̯e-* în *pi̯eptene*

Segmentul fonetic inițial în PI̯EPTENE ‘peigne’ este pronunțat cu diferite stadii de palatalizare a bilabialei surde [p] urmate de diftongul ascendent [i̯é] (cu diverse realizări regionale) sau, după cum vom vedea, doar de vocala anterioară [é], sau, din rațiuni fonologice, de [á]. Ne interesează în interpretarea acestei hărți atât formele care constituie primul răspuns[2], cât și cele obținute la al doilea și la al

[1] *Manual* (1977: 73-94). Vezi aici și apariția și evoluția dialectologiei românești ca domeniu de sine stătător.

[2] În tradiția dialectologiei românești, anchetatorul-lingvist adresează informatorului (o persoană considerată reprezentativă pentru zona/satul anchetat) o întrebare indirectă

BDD-A31627 © 2019-2020 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

treilea răspuns, pentru a putea contura ariile și tipurile de palatalizare a lui [p] urmat de diftong sau monoftong în silabă accentuată. Harta pe baza căreia s-a făcut acest comentariu s-a publicat în *ALRR. Sinteză, vol I*, având următorul cap:

HARTA 12
Segmentul fonetic inițial în PIEPTENE 'peigne' [66]
Ban. I, h. 10; Criș. I, h. 12; Mar. I, h. 9; Trans. I, h 12; Mold.-Bucov. I, h. 8; Munt.-Dobr. I, h. 5; Olt. I, h. 6; ALM[3].

Din punct de vedere etimologic, cuvântul *pi̯eptene* este moștenit din lat. *pecten, pectinis*. Lanțul derivativ al cuvântului românesc pornește de la forma de acuzativ *pectinem*. Legile fonetice din trecerea de la latină la română au dus la căderea lui *m* de la acuzativ, precum și la evoluția grupului consonantic *ct*, devenit *pt*[4]. Vocala *i* din silaba posttonică, sub influența sunetului *e* accentuat și a sunetului *e* din silaba finală, s-a asimilat.

Termenul este prezent și în dialectele istorice sud-dunărene: *k'áptini* în aromână și în meglenoromână, respectiv *tsȏǫptir* sau *câptir* în istroromână[5]. În tratarea labialelor, Macrea (1936-1938: 93 ș. urm.) citează o serie de lingviști care s-au ocupat de acest fenomen, unde formele substantivului *pi̯eptene* sunt foarte bine reprezentate, tocmai prin succesiunea de evoluții fonetice pe care le prezintă, precum și prin prezența acestei denumiri în tot spațiul romanic oriental.

Problema labializării palatalelor – inclusiv folosirea acestei sintagme, pe care Rusu (1994-1995: 157) o trece între ghilimele – este larg dezbătută în literatura de specialitate (vezi Macrea 1936-1938 sau Rusu 1994-1995), cuprinzând subdomenii ca istoria limbii române, fonetică istorică, dialectologie,

(*Cum se zice…?*) sau directă (*Se zice la voi…?*), îi arată o fotografie sau îi indică un obiect din apropiere pentru a-l numi. Informatorul dă, de obicei, un răspuns, considerat primul răspuns. Uneori, poate da un lanț sinonimic, situație în care se consemnează mai multe răspunsuri (primul, al doilea, mai rar al treilea, al patrulea etc.). Întrucât, în acest punct, scopul lucrării este de a observa și descrie stadiile de palatalizare, am luat în considerare variantele fonetice ale lui *pieptene*, indiferent dacă acestea constituie primul, al doilea sau al treilea răspuns.

[3] Nota apare în lista originală publicată în *ALRR. Sinteză, vol. I*, p. 8: „Niciunul dintre cele patru volume ale ALM nu conține harta PIEPTENE 'peigne'; pentru materialul pe care l-am folosit la redactarea acestei hărți am consultat harta PIEPTENE 'cardeuse' din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. II, Chișinău, 1998, p. 150".

[4] Brâncuș (2005: 24) consideră că această evoluție *ct–pt* apare și în latina populară, fiind determinată, probabil, de acțiunea substratului.

[5] Macrea (1936-1938: 101) discută și istoricul cuvintelor cu forme palatalizate în istroromână (*tsȏǫptir*, *kl'ept*, *mńie*), ajungând la concluzia că nu prezintă aceeași evoluție ca formele din dacoromână, această varietate romanică orientală necunoscând, de fapt, palatalizarea.

BDD-A31627 © 2019-2020 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

cu diferite implicații și în morfofonologie. Conceptul de palatalizare este discutat nu numai în relație cu *p* sau *b* urmat de vocale palatale, ci și legat de labiodentale (*f, v*) sau dentale(-alveolare) (*t, d*), cu grade diferite de realizare în graiuri și subdialecte (vezi, de exemplu, Avram 1980 pentru discutarea unui fenomen prezent în graiurile oltenești). În Avram (2016: 83-134) sunt reunite o serie de articole care privesc exclusiv acest fenomen în graiurile dacoromâne.

Desigur, în comentariul de față ne interesează strict variația dialectală, așa cum reiese din răspunsurile date în *ALRR. Sinteză, vol. I,* pe baza atlaselor lingvistice regionale. În trecerea de la latină la română se vorbește (vezi, printre altele, sursele citate în această secțiune) despre felul în care aceste rostiri își au justificarea în apariția unui iot ca element inițial semivocalic, apoi semiconsonantic, fapt ce a dus ulterior la alterarea calității labiale a lui *p* inițial. În interpretarea hărții fonetice de față, nu se face distincția dintre sunete semivocalice și sunete semiconsonantice.

Înainte de a analiza harta fonetică, se cuvine să precizăm faptul că răspunsul lexical *pieptene* acoperă tot teritoriul dacoromân (din zonele unde avem atlase regionale, mai precis România și Republica Moldova), constituind astfel o arie unitară la nivel lexical.

3. Observații pe baza primului răspuns

Harta 66 din *ALRR. Sinteză, vol. I* este una fonetică, însumând nu mai puțin de 23 de capete de hartă la primul răspuns, după cum urmează: [pé], [pʲé], [pi̯é], [ḱé], [tʹé], [ĉé], [pę́], [pi̯ę́], [t″ę́], [pḗ], [pʲḗ], [pi̯ḗ], [ḱḗ], [tʹḗ], [t″ḗ], [ĉḗ], [pʲá], [pi̯á], [ḱá], [tʹá], [t″á], [ĉá] și [ćá], asupra cărora facem următoarele observații:

a) [**pé**] – este forma răspândită într-un punct din sud-estul Transilvaniei, în șapte puncte din Moldova, făcând arii lingvistice în Dobrogea și Oltenia;

b) [**pʲé**] – este forma atestată doar în partea sudică a teritoriului dacoromân, fiind obținută ca prim răspuns în mai multe puncte din Muntenia, Dobrogea și Oltenia;

c) [**pi̯é**] formează arii în Muntenia, Dobrogea și Oltenia, apărând sporadic și în cinci puncte din Moldova; este atestată cu variantele [pi̯ĕ́] în patru puncte (două din Banat și două din Transilvania) și [pi̯ĕ́/pi̯ắ] în punctul de anchetă 26 (Banat);

d) [**ḱé**] apare în zone compacte din Transilvania, Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului, în rețeaua Basarabiei fiind forma cel mai des atestată), Muntenia și Oltenia; sub acest cap de hartă sunt grupate și formele [ḱé/ḱę́] în zece puncte din Moldova, [ḱé/ḱḗ] în punctul de anchetă 618 (Moldova), [ḱé/ḱĕ́] în cinci puncte din Moldova, [ḱé/tʹę́] în punctul de anchetă 562 (Moldova), [ḱʲé/ḱʲę́] în punctul 598 (Moldova), [ḱi̯é] într-o localitate din Oltenia (930), [ḱĕ́] în șaptesprezece puncte din Transilvania, [ḱĕ́/tʹĕ́] în nouă puncte din Transilvania și,

BDD-A31627 © 2019-2020 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

în fine, forma [ḱi̯ĕ] în punctul de anchetă 424 (Transilvania); la acestea se adaugă răspunsurile din localitățile unde s-a obținut numai forma de plural [ḱéptinʲ] – în șaisprezece puncte din rețeaua ALM;

e) [**t′é**] – această formă s-a obținut ca prim răspuns în punctul 386 din Transilvania și în nouăsprezece localități din Basarabia; s-au mai grupat aici și formele [t′é/t′ę́] în punctul 573 din Moldova, [t′é/ḱé] în punctul 574 din Moldova, [t′é/ĉé] în două localități tot din Moldova, [t′ĕ́] în trei puncte din Transilvania și [t′ĕ́/ḱĕ́] în cinci puncte din Transilvania;

f) [**ĉé**] este o formă atestată în două puncte din Moldova de dincoace de Prut și în trei puncte din Basarabia; în punctul 555 din Moldova s-a obținut răspunsul [ĉé/ĉę́];

g) [**pę́**] formează a mică arie în cinci localități din Banat și una (punctul de anchetă 211) din Crișana;

h) [**pi̯ę́**] a fost obținut la primul răspuns în cinci localități din Banat, în punctele de anchetă 42 și 87 (tot Banat) obținându-se forma [pʲę́];

i) [**t″ę́**] este răspunsul obținut cel mai des în Crișana; de altfel, această formă nu se înregistrează în celelalte subdialecte ale dacoromânei;

j) [**pę́**] – această formă este răspândită în Banat (majoritatea punctelor), un punct din Crișana (162), Transilvania (zece puncte), precum și patru puncte din Oltenia;

k) [**pʲę́**] formează o arie în Banat (douăzeci și cinci de puncte, la care se adaugă două puncte tot din Banat, unde s-a obținut forma [pʲĕ́]) și două puncte din Transilvania;

l) [**pi̯ę́**] a fost obținut ca prim răspuns în paisprezece puncte din Banat și în punctul 905 din Oltenia; în punctul de anchetă 33 din Banat s-a răspuns cu forma [pi̯ắ]; în Crișana, s-a obținut într-o localitate (159) forma [pi̯ĕ́];

m)[**ḱę́**] constituie primul răspuns în două puncte din Crișana, mai multe puncte din Transilvania, Moldova, Bucovina, un punct (917) din Oltenia și trei puncte din Basarabia; în șapte puncte din Bucovina și Moldova s-a obținut forma [ḱę́/ḱé]; într-o localitate din Transilvania (punctul 379) s-a răspuns cu [ḱę́/t′ę́]; un stadiu incomplet al palatalizării s-a obținut în punctul 481 din Bucovina, sub forma [ᵖḱę́/ᵖt′ę́]; în punctul 410 din Transilvania s-a răspuns cu forma [ḱĕ́/ḱĕ́];

n) [**t′ę́**] acoperă toate punctele de anchetă din Maramureș, la care se adaugă mai multe puncte din Transilvania și punctul 473 din Bucovina; într-un punct din Transilvania, unul din Bucovina și unul din Moldova s-a răspuns cu forma [t′ę́/ḱę́]; în punctul 570 din Moldova s-a obținut forma [t′ę́/ḱé]; într-un punct din Transilvania și unul din Moldova s-a răspuns cu forma [t′ę́/ĉę́]; forma [t′ĕ́] este atestată în opt puncte din Transilvania; tot aici, în șase puncte s-a obținut forma [t′ĕ́/ḱĕ́];

BDD-A31627 © 2019-2020 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

o) [**t″ę́**] este forma obținută în șapte localități din Crișana; tot în Crișana, în șaptesprezece puncte s-a răspuns cu forma [t″ę̌]; în punctul 141 (Crișana) s-a înregistrat un stadiu intermediar/incomplet de palatalizare, sub forma [^{p}t″ę́];

p) [**ĉę́**] – acoperă puncte din rețeaua Transilvaniei și a Moldovei; într-o localitate din Bucovina (punctul de anchetă 470) s-a obținut forma [ĉę́/ĉé]; în punctul 288 din Transilvania și 491 din Bucovina, s-a răspuns cu forma [ĉę́/t′ę́]; în Bucovina, în punctul de anchetă 486 s-a obținut forma [ĉę̌]; tot în Bucovina, într-o localitate (punctul 461) s-a obținut forma [єę́];

q) [**p^{i}á**] este forma obținută la primul răspuns în cinci puncte din Banat (tot în Banat, în punctul 59 s-a obținut forma [pi̯á], iar în punctele 63 și 67 – forma [p^{i}ę́]) și două din Transilvania;

r) [**pi̯á**] este o formă obținută ca prim răspuns în patru puncte din Crișana, patru puncte din Transilvania, opt puncte din Muntenia și două din Oltenia; în punctul 68 din Banat s-a obținut forma [pi̯ę́];

s) [**ḱá**] este o formă atestată în șase localități din Transilvania; tot în Transilvania, în punctele 441 și 444 s-a obținut răspunsul [ḱá/t′á], iar în punctele 484 și 495 – [ḱę́];

t) [**t′á**] – această formă s-a obținut la primul răspuns în douăzeci și trei de localități din Transilvania, iar în două localități din aceeași zonă s-a obținut forma [t′á/ḱá]; în punctele de anchetă 116 și 119 (Crișana), s-a răspuns cu forma [t′á/ĉá];

u) [**t″á**] este o formă atestată exclusiv în zona Crișanei, unde constituie primul răspuns în patruzeci și șase de localități;

v) [**ĉá**] apare în zona Transilvaniei, fiind dat ca răspuns în douăzeci de localități din rețeaua de anchetă a acestei zone; în punctele 115 și 117 (Crișana), s-a obținut forma [ĉá/t′á]; forma [ĉę́] este atestată în Bucovina în două localități (462 și 490);

w) [**ćá**], ultima formă ca filiație a tipurilor de palatalizare a bilabialei surde [p], este atestată în trei localități din Banat și cinci din Crișana; tot în Crișana, în cinci localități s-a răspuns cu forma [ćá/t′á];

La aceste 23 de realizări fonetice se adaugă șapte alte forme (tot la primul răspuns), după cum urmează: [**p^{ĸ}é**] în două puncte din Muntenia și unul din Oltenia, plus forma [**pḧi̯é**] în punctul 700 (Muntenia); [**ḱę́**] în punctele 301 și 321 din Transilvania și forma [**ḱę́/ḱę́**] în punctul de anchetă 318; [pę̯á] într-o localitate din Crișana și una din Transilvania, precum și forma [**pę̯á**]; [**t″é**] și [**t″ě**] sunt atestate în câte un punct din Crișana; [**ḧę́**] are o atestare în Bucovina, [**ǩé**] – tot o atestare în Banat, iar [**ţę̌**] este o formă atestată într-o localitate din Crișana. Acestea, neavând suficiente puncte, nu au putut constitui capete de hartă separate, dar aduc informații importante privitoare la stadiile de palatalizare ale lui [p].

În douăzeci și trei de puncte (11 din Moldova și 12 din Muntenia) s-a răspuns cu alți termeni, anume: *colțár*, *greblár* (cu varianta *greblár^{i}*), *ĉeșálă*, *greblúță* și *gréblă*.

BDD-A31627 © 2019-2020 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

4. Observații pe baza celui de al doilea și al treilea răspuns

Al doilea răspuns cuprinde douăzeci și două de forme. Acestea se regăsesc, în mare parte, și la primul răspuns, cu excepția formelor de sub (b), (h), (i), (m), (n), (p), (q) și (w). În ordine alfabetică și conform zonei în care apar, aceste forme sunt:

i. [**ĉá**] – într-o localitate din Transilvania;
ii. [**ĉé**] – într-o localitate din Bucovina;
iii. [**ќá**] – într-o localitate din Muntenia;
iv. [**ќá/t′á**] – într-o localitate din Transilvania;
v. [**ќé**] – cel mai des întâlnit răspuns secundar, apare în șase puncte din sudul Moldovei, treizeci și șase de puncte din Muntenia și Dobrogea, precum și în cinci puncte din Oltenia;
vi. [**pé**] – într-o localitate din Transilvania și una din Muntenia;
vii. [**pę́**] – într-o localitate din Banat;
viii. [**pę́**] – într-o localitate din Banat și două din Transilvania;
ix. [**pi̯á**] – în trei localități din Banat și două din Transilvania;
x. [**pi̯ǻ**] – într-o localitate din Banat; această formă nu s-a obținut și ca prim răspuns;
xi. [**pi̯é**] – în cinci localități bănățene, patru muntenești și una oltenească;
xii. [**pʲę́**] – în nouă localități din Banat;
xiii. [**pi̯ę̌́**] – într-o localitate din Banat;
xiv. [**pʲę̌́**] – într-o localitate din Banat;
xv. [**pt″á**] – într-o localitate din Crișana; această formă cu palatalizare incompletă nu se regăsește la primul răspuns;
xvi. [**t′á**] – într-o localitate din Transilvania;
xvii. [**t′é**] – în trei localități din Basarabia;
xviii. [**t′é/ќé**] – într-o localitate din Transilvania;
xix. [**t′ę́**] – într-o localitate din Transilvania;
xx. [**t″á**] – în șase localități din Crișana;
xxi. [**t″ę́**] – într-o localitate din Crișana; această formă nu s-a obținut și la primul răspuns;
xxii. [**t″ę̌́**] – în patru localități din Crișana.

Alți termeni obținuți la al doilea răspuns sunt, în ordine alfabetică: *colțár* (o localitate din Muntenia), *descîlśitórʲ* (o localitate din Banat), *dăscĺś* (o localitate din Banat), *greblár* (o localitate din Muntenia), *greblárʲu̯* (o localitate din Moldova), *greblúță* (trei localități din Muntenia) și *pieptănúș* (o localitate din Muntenia și două din Oltenia).

În fine, la al treilea răspuns s-au obținut trei forme ale răspunsului principal (care se regăsesc, de asemenea, la primul și al doilea răspuns): [**ќé**]

BDD-A31627 © 2019-2020 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

într-un punct din Muntenia, [**pi̯á**] într-un punct din Transilvania și [**pʲi̯é**] în două puncte din Banat. Alt termen obținut la al treilea răspuns este *colțár*, obținut în punctul de anchetă 746 din Muntenia.

5. Denumiri pentru *PIEPTENE*

Harta **pi̯eptene** 'peigne' publicată în *ALRR. Sinteză, vol. I* grupează cinci lexeme ca prim răspuns, la care se adaugă alte forme și alți termeni (care nu au avut suficiente puncte în rețeaua de anchetă încât să se constituie în capete de hartă separate). Din punctul de vedere al organizării, cele cinci lexeme ale hărții se organizează astfel: trei cuvinte – **pi̯éptene**, **pi̯épten** și **pi̯áptăn** – cu aceeași etimologie, mai precis de la forma moștenită din acuzativul lat. *pectinem* (de la *pecten, pectinis*), la care se adaugă două forme cu etimon nelatinesc: **dărác** (din tc. *tarak*, bg. *darak*) și **greblár** (derivat de la *greblă*, de origine bg. *greblo*). La al doilea și al treilea răspuns sunt grupate mai ales forme fonetice ale cuvintelor cu etimon latinesc. Harta comentată în această secțiune a fost publicată în *ALRR. Sinteză, vol. I*:

HARTA 13
PIEPTENE 'peigne' [66]
Ban. I, h, 10; Criș. I, h. 12; Mar. I, h. 9; Trans. I, h. 12; Mold.-Bucov. I, h. 8; Munt.-Dobr. I, h. 5; Olt. I, h. 6; ALM[6].

Ca tip de organizare, harta este în primul rând lexicală (grupând, deci, termeni diferiți pentru denumirea aceleiași noțiuni), având totodată un puternic caracter morfologic, vezi mai jos formele de sub 5(a-c) și 5(f).

6. Considerații pe baza primului răspuns

Cele cinci forme culese din atlasele regionale sunt distribuite după cum urmează:

a) cea mai răspândită formă (ca număr de atestări) este **pi̯éptene** (forma cea mai apropiată de etimonul latinesc), care apare pe tot teritoriul unde se vorbește dialectul dacoromân. Sub această intrare sunt grupate nu mai puțin de douăzeci și două de forme fonetice, cu stadii diferite de palatalizare a silabei inițiale (vezi, pentru detalii, comentariul hărții fonetice de mai sus). Forme fonetice nesurprinse în interpretarea segmentului fonetic inițial [*pi̯é*] includ:

[6] Nota apare în lista originală publicată în *ALRR. Sinteză, vol. I*, p. 9: „Materialul din punctele 01-0224 (rețeaua ALM) are ca sursă harta 137 din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria,* vol. II, Chișinău, 1998."

BDD-A31627 © 2019-2020 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

– africatizarea dentalei *t*, în forme precum *ĉépĉine* în Transilvania sau *pépĉene* într-un punct din Banat;

– tipul vocalei din silaba de după accent: pe lângă forma (literară) [e], mai apar [ă] în Muntenia și Oltenia, [i] în Crișana, Transilvania, Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului);

– închiderea (așteptată) a lui *e* final neaccentuat la *i*, în toată Moldova istorică.

b) a doua formă după numărul de atestări obținută ca prim răspuns este **pi̯épten**; aceasta urmează tendința mai generală a substantivelor masculine (precum și a neutrelor) de trecere de la un tip de declinare la altul (*cremen–cremene, carpen–carpene, greiere–greier*); la fel ca prima formă, și aceasta are o largă răspândire pe tot teritoriul dacoromân, înregistrându-se în cadrul formelor și o serie de variații fonetice nesurprinse de harta fonetică (care tratează doar segmentul fonetic inițial), dintre care menționăm:

– africatizarea dentalei *t*, în forme precum *pi̯épĉen* într-un punct din Transilvania sau *pi̯épćin* în mai multe puncte din Banat și unul din Transilvania; aceleași forme apar și în varianta cu monoftongare [**pé**] în Banat, vestul Transilvaniei și Oltenia;

– vocala din silaba posttonică se realizează, în afară de *e*, și ca *ă* (în mai multe puncte din Crișana, Transilvania, Moldova, Muntenia, Oltenia), *i* (în multe puncte de pe tot teritoriul dacoromân), *â* (într-un punct din Crișana) și *î* (în câteva puncte din Crișana și un punct din Maramureș).

c) a treia formă obținută este **pi̯áptăn** în mai multe puncte din Banat, Crișana și Transilvania. Cu excepția modificărilor fonetice apărute la segmentul inițial (și tratate separat), nu apare variație în silaba posttonică, mai puțin punctul 96 din Banat, unde s-a atestat forma *pápcin*.

d) a patra formă este **dărác**, cu un etimon turcesc și/sau bulgăresc. Această formă apare ca prim răspuns doar în șaisprezece puncte din rețeaua ALM.

e) ultima formă lexicală este **greblár**, un derivat pe teren românesc de la un etimon bulgăresc, atestat în nouă puncte din estul Moldovei.

f) în fine, au fost grupate două alte forme: *péftene* în punctul 384 din Transilvania și *ḱĕptîne* în punctul 442, tot din Transilvania.

g) alți termeni obținuți la primul răspuns sunt *hrébîn* – în patru puncte din Basarabia, *colțár* – în punctul 651 din Moldova și *drăglî* în punctul 0150 din Basarabia.

În două puncte din rețeaua ALM nu s-a obținut niciun răspuns.

7. Considerații pe baza celui de al doilea și al treilea răspuns

La al doilea răspuns, s-au obținut forme, pe tot teritoriul dacoromân, ca variații fonetice ale primelor trei forme de la primul răspuns, la care se adaugă alți termeni

BDD-A31627 © 2019-2020 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

precum: *colțár* (o localitate din Muntenia), *dăscĺś* (o localitate din Banat), *descîlśitórį* (o localitate din Banat), *greblár* (o localitate din Muntenia), *greblúț* (o localitate din Muntenia), *greblúță* (două localități din Muntenia). Ne surprind aici diferențele dintre alți termeni de la al doilea răspuns din harta lexicală față de alți termeni de la al doilea răspuns din harta fonetică: forma *greblúță* are trei atestări în Muntenia în harta fonetică față de două în harta lexicală, iar forma *greblárį̯ʲu̯* din harta fonetică nu apare și în cea lexicală, deși s-a lucrat pe același material.

Al treilea răspuns cuprinde forme fonetice ale primelor trei forme de la primul răspuns, la care se adaugă *colțár*, obținut în punctul de anchetă 746 din Muntenia.

8. Concluzii

Se poate observa în comentariul de mai sus că răspunsul care acoperă într-o proporție covârșitoare tot teritoriul dacoromân este moștenit din limba latină. Harta 12 publicată în *ALRR. Sinteză, vol. I* pentru segmentul fonetic inițial din *piéptene* arată, pe lângă cunoașterea și folosirea acestui termen în toate zonele, că se conturează foarte clar pe zone stadiile de palatalizare a bilabialei surde [p] în silabă accentuată.

Harta lexicală **pi̯eptene** ‘peigne’ publicată în *ALRR. Sinteză, vol. I* arată, în primul rând, că acest cuvânt moștenit din latină se păstrează și se folosește în toate zonele unde se vorbește dacoromână. Conform hărții publicate, s-a obținut ca prim răspuns altă formă decât *pieptene* în doar 31 de puncte, dintre care 25 din rețeaua ALM (la care se mai adaugă două localități din aceeași rețea ALM, unde nu s-a obținut niciun răspuns).

Variația lexicală – *pi̯éptene*, *pi̯épten* și *pi̯áptăn* – nu este neapărat surprinzătoare, întrucât modificările fonetice și morfologice (de trecere de la un tipar de declinare la altul, însemnând în acest caz și reducerea numărului de silabe) sunt atestate frecvent la cuvintele plurisilabice (și nu numai), mai ales la categoria mai puțin numeroasă a masculinelor (și a neutrelor) terminate în *-e*.

Sursa hărților și a listelor

ALRR. Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză, vol. I, 2005, coordonator: Nicolae Saramandu; colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen-Ioana Radu, Carmen-Irina Floarea, Mihaela Morcov, București, Editura Academiei Române.

BDD-A31627 © 2019-2020 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

Referințe

Avram, Andrei, 2016, *Studii de dialectologie generală și română / Études de dialectologie générales et roumaine*, București, Editura Academiei Române.

Avram, Andrei, 1980, *Un aspect de la palatalisation des labiales en daco-roumain :* [sḱer] « fer », [zǵer] « verrat » *dans les parlers d'Olténie*, în „Revue de linguisique romane", 44, 241-246.

Brâncuș, Grigore, 2005, *Introducere în istoria limbii române I*, ediția a II-a, București, Editura Fundației „România de mâine".

Caragiu Marioțeanu, Matilda, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, 1977, [Manual] *Dialectologie română*, Editura Didactică și Pedagogică, București.

Macrea, Dimitrie, 1936-1938, *Palatalizarea labialelor în limba română*, Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul".

Rusu, Grigore, 1994-1995, *În legătură cu unele probleme privitoare la „palatalizarea labialelor" în grariurile dacoromâne,* în „Dacoromania", serie nouă, I, 1994-1995, Cluj-Napoca, p. 157-166.

BDD-A31627 © 2019-2020 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)